

Remissvar SOU 2025:92 En kulturkanon för Sverige, Ku2025/00871

Sammanfattande synpunkter på utredningen

Den splittring, separatism och tillits- och trygghetskris som utredningen identifierar har kopplingar till politiska prioriteringar grundade i en allmän syn på svensk historia som något inskränkande och hindrande för såväl utveckling som för integrering av nyanlända. Läns museet delar kommitténs grundläggande idéer inklusive resonemangen kring den "svenska sjukan".

Att föreslå en ny stiftelse i stället för att nyttja befintliga institutioner är dock att inte dra lärdom av det som sägs i kapitel 2. Historisk utblick. Läns museets övergripande synpunkt är att det sedan modernitetens genomslag i mitten av 1800-talet tillskapats ännu verksamma institutioner och strukturer på statlig, regional och lokal nivå för att berätta om svenskt samhällsliv ur historiskt perspektiv. Vad gäller läns museerna specifikt har de flesta under ett par decennier gradvis nedmonterats.

En ny stiftelse innebär ännu en storskalig lösning, Den koncentrerar resurser och därmed makt till en institution i stället för att premiera mångfald i perspektiv och geografisk spridning över landet.

Läns museet avstyrker:

- att en ny stiftelse bildas.
- en permanent kanonutställning.

Läns museet tillstyrker:

- integrering i skolans läroplaner.
- integrering i samhällsorientering för nyanlända.

Läns museet föreslår att

- ansvaret läggs i befintliga institutioner och strukturer och bland annat digital portal och tryckt material läggs på statliga myndigheter med historiskt uppdrag,

- utveckling av fler sätt att aktualisera och sprida kanon uppmuntras.
- nya, permanenta resurser till regionala satsningar,
- Allmänna arvsfonden – under en tioårstid prioriterar projekt om hur historien ska göras aktuell och relevant.

Det centrala med kanon borde inte vara att kanonisera företeelserna som bildar kanon utan att skapa intresse och respekt för gångna tiders liv i Sverige och bidra till att historien ges sin rättmätiga roll i samhällsbygget. För i ett land där det anses självklart att historia hjälper oss att förstå världen, där torde behovet av en kanon inte finnas?

Urvalet i kanon speglar viktiga skeenden och är relevant, men de första 9000 åren saknas, och det i ett land som har en av de allra äldsta lagstiftningarna (1666) till skydd för fornlämningar. Det äldsta bergsbruket och järnhyttorna kunde vidare ha uppmärksamats.

En kanon i sig och en ny stiftelse

Kunskaper i historia och historiemedvetande hjälper oss att förstå världen. Örebro läns museum delar den grundläggande idén i kommitténs arbete, ambitionen om att främja bildning, kultur och gemenskap hos befolkningen. Det finns ett kulturellt arv och de företeelser som har format Sverige ska kunna komma alla människor i hela landet till del.

Det förefaller som om behovet av en kanon hör mindre samman med inflödet av nya medborgare i sig och mer med synen på svensk kultur och historia som något hindrande för nya invånare och framför allt för moderniteten, och därmed utveckling och framtidstro. I Sverige har under flera decennier odlats en beröringsskräck med historien som bland annat tagit sig uttryck i att allt kommit någon annanstans ifrån och "importerats" oavsett om det gjorts eller inte, eller uppstått genom kontakter. Förhållandet till historisk kunskap i Sverige behöver omprövas och förnyas. En kanon kan därvid ha en roll.

På läns museet är vi bekanta med många av företeelserna. Vi har dessutom tills nyligen (augusti 2025) haft en utställning som inspirerats av CJL Almqvists *Det går an*. Däremot är vi, och säkert i likhet med många av våra kollegor inte bekanta med alla företeelser. Och nog skulle många kunna bytas ut mot andra företeelser ur historien? På läns museet berättar vi om företeelser av såväl

regional som nationell betydelse som inte fått plats i kanon, och vi har gjort det för allmänheten sedan 1887. Som vi vill se det är det emellertid inte de enskilda företeelserna avgörande. Det centrala borde vara att en kanon stimulerar gemensamma, eller kanske ännu hellre angränsande och överlappande referensramar, genom att ge något att samtala om och reflektera över – enskilt och i grupp. En kanon skapar intresse för att veta mer och möjlighet till ingångar. Och för de nya invånarna en möjlighet att förstå svenska och underförstådda koder. Frågan är emellertid om en kanon, en uppräknings av företeelser av skilda slag, behövs i samhällen där ett varaktigt, och såväl kritiskt som konstruktivt, förhållande till historia föreligger.

Medborgarna i gemen är mer intresserade av historia än många andra kulturformer. Det framgår av olika undersökningar (se bland annat kulturvaneundersökningen), och de är dessutom mer intresserade än sina valda och andra företrädare. Ledande samhällsgrupper har länge odlat en avståndstagande attityd till svensk historia. Det glappet – mot bakgrund av tron på modernism, internationalism och multikulturalism – närmar sig kommittén kärnfullt i kapitel 2 Historisk utblick.

I utredningen finns insikten om att kulturens infrastruktur – institutioner, skolan, folkbildning, kulturaktörer med flera – är avgörande för att en kanon ska kunna tillgängliggöras för människor, och för att syftet med kanon därmed ska kunna nås. En slutsats borde därför vara att den infrastruktur som ska förvalta kanon behöver förstärkas. Alla förslag som innebär att den i stället försvagas behöver i diskussionen om kulturkanon avvisas.

Dessa övergripande resonemang leder oss fram till att flera av kommitténs förslag är kontraproduktiva. Att inrätta en ny stiftelse i stället för att långsiktigt stödja befintliga institutioner och strukturer är att inte dra lärdom av kapitel 2 Historisk utblick. Tvärtom skulle det innebära att föra drag i den ”svenska sjukans anda” vidare genom att inte underhålla det befintliga utan investera i nytt, och att återfalla i storskaliga lösningar. Vad gäller utredningens tankar om autonomi genom en stiftelse menar Örebro läns museum att det är ännu mer angeläget med mångfald i berättandet om företeelserna i kanon. Detta uppnås i högre grad genom att olika organisationer och institutioner, på olika nivåer och i olika delar av landet, ges möjlighet bidra till berättandet. Även folkets kanon talar för mångfald i angreppssätt snarare än koncentration. Det förefaller finnas ett (uppdämt) behov av att få resonera kring svensk historia och företeelser kännetecknande för Sverige.

De i kanon utpekade företeelserna

Vi noterar att av i alla fall 10 000 år i Sverige är det bara de sista tusen åren som fått lämna bidra till kanon och endast drygt tio företeelser är äldre än år 1600. Kan det ha att göra med kommitténs sammansättning? Vad vi kan se finns det inte något i kommittédirektivet som motiverar denna avgränsning. Utöver detta har Örebro läns museum endast en synpunkt på de företeelser som kommittén valt ut. Urvalet är intresseväckande och femtio år är en rimlig tidsgräns.

Utan att förringa Falu koppargruvas betydelse för svensk ekonomi vill Örebro läns museum framhålla att tillverkningen av järn av bergmalm i hyttor belägna i hyttbyar verkar vara en inhemsk uppfinning flera hundra år äldre än just Falu koppargruva. De äldsta dateringarna i dag verkar antyda en inledning under 1000-talet, och mer säkert 1100-tal i några av järnbergslagerna. Runt sekelskiftet 1100/1200 var tekniken allmänt spridd, och hundratals bergsmansbyar med hyttor etablerades därefter under några generationer. Osmund var på 1200-talet ett begrepp för svenskt järn i Tyskland och England. På 1400-talet var de centrala bergslagerna redan fulletablerade. Detta bergsbruk byggde på samarbete mellan människor utanför den närmsta familjen samt förutsägbarhet och rättvisa genom lagstiftning och rättsapparat. Järnhyttorna var en uppfinning som fick djupgående sociala och kulturella konsekvenser för svenskt samhällsliv och mentalitet långt utöver deras grundläggande ekonomiska betydelse.

Om de regionala aktörernas roll för en kulturkanon

Kommitténs bedömning är att de regionala aktörerna, och då särskilt länsmuseumerna, är centrala för att syftet med kulturkanon ska uppnås. Kommittén konstaterar att länsmuseumerna har tuffa ekonomiska villkor vilket försvårar möjligheten att underlätta de bildningsresor som kommittén anser att kanon ska främja. Därför föreslår kommittén ett tillfälligt stimulansbidrag till länsmuseumerna.

Länsmuseumerna välkomnar kommitténs insikt om länsmuseumernas betydelse och behov. Länsmuseumerna är institutioner som tillskapats från 1800-talets mitt för att svara mot behovet av historisk förankring i tider av förändring. Varje enskilt länsmuseum förvaltar i sig självt en regional kanon, är en spegling av

väsentliga drag i den regionala konst- och kulturhistorien. Tillsammans bildar landets läns museer en nationell infrastruktur där helheten är större än delarna. Det samlade läns museiväsendet är en förutsättning för att kanon ska kunna förvaltas och tillgängliggöras för människor.

Läns museernas svarar mot utredningens centrala budskap, nämligen att en kanon inte ska ses som en slutstation, utan som en avgångshall, och att det behövs regionala fönster för att avgångshallarna ska kunna bli startpunkt för vidare bildningsresor. Ett läns museum är just det regionala fönster som behövs.

Den trängda ekonomiska situation för läns museer som kommittén identifierat underminerar museernas möjlighet att möjliggöra bildningsresor. Ett stimulansbidrag för läns museer är tyvärr inte ett långsiktigt steg på vägen för att idén om kulturkanon ska kunna fullföljas. Läns museerna behöver inte stimuleras för att berätta om svensk historia. Tillfälliga medel är som plåster på benbrott. Läns museerna skulle behöva tillföras medel för att återupprätta den bemanning och verksamhet läns museerna hade före nedgången från 1990-talet. En stark regional struktur är ett sätt att komplettera statens institutioner i uppgiften att främja ett levande kulturliv för alla, i enlighet med de nationella kulturpolitiska målen.

Statliga aktörers roll för kanon

Statliga myndigheter har inte fått någon roll i kanons framtid. Örebro läns museum menar att det måste vara ett förbiseende. Att inrätta ett nytt organ samtidigt som andra återkommande slås samman är ologiskt. I kommittédirektivet står också om förvaltningen ”bör utgångspunkten för ett sådant arbete vara att det bedrivs i varaktig form inom ramen för befintlig myndighetsstruktur.” I stället för att inrätta en ny stiftelse bör myndigheter som Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Kungliga biblioteket, Statens fastighetsverk, Institutet för språk och folkminnen med flera samt de historiska museerna få i uppdrag att tillgängliggöra kanon som sådan respektive enskilda företeelser i kanon och även företeelser som vidgar och fördjupar kanon, fördela medel till kanonutveckling, tillgängliggöra kanon digitalt och tryckt med mera.

Riksantikvarieämbetet som har en roll både för de svenska museerna och för kulturmiljön tillsammans med länsstyrelserna kunde lämpligen ges en

samlade och pådrivande roll. Riksantikvarieämbetet är dessutom beredskapsmyndighet och med tanke på hur kultur och historia angrips i Ukraina är även detta motiv för att ge denna myndighet ett uppdrag för kanon.

Statens fastighetsverk kan ges i uppdrag att på olika sätt stimulera berättandet om kanon vid de egna fastigheterna. Och andra myndigheter få uppdrag utifrån sina givna förutsättningar.

Vi påminner även om andra listor och förteckningar över kulturarv vilka inte fått någon roll i utredningen som exempelvis UNESCO:s listor för världsarv, världsminnen och immateriella kulturarv där statliga myndigheter har ett utpekat ansvar.

Samverkan mellan skolor och museer i arbetet med kulturkanon

Utformningen av skolans läroplaner så att kanon tillgängliggörs görs bäst av ansvariga myndigheter med stöd av skolans profession och relevant forskning. Däremot kan museerna, med sin kulturhistoriska expertkunskap och som arena för unika lärmiljöer, vara ett starkt stöd för skolorna i deras arbete med måloppfyllelse i såväl historiska och samhällsorienterade ämnen som i skolans kulturuppdrag. Därför bör museernas pedagogiska roll stärkas, exempelvis genom nya uppdrag om samverkan mellan skolor och museer. Nya uppdrag måste förstås åtföljas av riktad finansiering, eller som föreslås ovan en återställning av nivån på läns museernas verksamhet.

Permanent kanonutställning

Örebro läns museum har svårt att se att kanon skulle kunna omvandlas till en permanent utställning med fler än hundra mellan sig (som sig bör) mycket olika företeelser. Många företeelserna i kanon är svåra att visualisera och tillgängliggöra i utställningsform, än mindre som en företeelse av mer än hundra andra.

Utredningen ser framför sig en tekniskt avancerad utställning, interaktiv och immersiv. Detta är dyrt. Hittills är det rent kommersiella och mobila produktioner som gjorts. Det tekniskt ekvilibristiska passar kanske också bäst för det tillfälliga, det som har nyhetens behag. Frågan är också om det är detta

som verkligen efterfrågas av medborgarna? Vi är benägna tro att det fortfarande är äkta föremål och miljöer, och möjligheten att gemensamt upptäcka och uppleva, som människor uppskattar mest. Utredningen har möjligen även i denna del drabbats av den svenska sjukan att nytt och tekniskt och individcentrerat alltid är det rätta.

Däremot lämpar sig olika teman och företeelser för tillfälliga vandringsutställningar. Vandringsutställningar har fördelen av att kunna nå medborgare i hela landet och de kan med fördel produceras av olika museer, också för att möjliggöra olika förhållningssätt till berättandet.

Allmänna arvsfonden och sprida kulturkanon

Örebro läns museum har inte några synpunkter på Allmänna arvsfonden som sådan. Läns museet anser dock att kulturkanon inte bör finansieras med medel ur Allmänna arvsfonden. Det vore att låta det som initialt är privata medel finansiera det som måste anses tillhöra det offentliga åtagandet, nämligen att tillhandahålla en grundläggande nivå av kultur och historia och på så vis främja de syften som anges för kulturkanon. Kulturkanon bör finansieras med reformmedel. Däremot skulle ansökningar till Allmänna arvsfonden kunna prioriteras vilka handlar om att utveckla nya sätt att aktualisera kanon för skilda målgrupper utifrån deras intressen och behov.

Örebro läns museum menar att andra sätt att aktualisera kanon och koppla företeelser till dagens samhällsförhållanden kunde ha utretts mer. Förslaget om tillskapande av en stiftelse utan att alternativ formulerats verkar ha styrt bort utredningen från detta.

Exempel på andra sätt att sprida och stimulera:

- Vid amerikanska universitet ges kurser i liberal arts för att bredda den huvudsakliga utbildningens inriktning. Det skulle kunna införas vid svenska universitet.
- Utveckling av både dator- och bordsspel skulle kunna stimuleras.
- Tävlingar av olika slag initieras.
- Live och cos-play initiative uppmuntras. Statliga byggnadsminnen och andra offentligt ägda kulturmiljöer användas vid sådana aktiviteter utan

eller till låg kostnad. Statens Fastighetsverk kunde ges ett uppdrag att utreda hur de kan arbeta för detta.

- I den bebyggd miljön – statyer, namngivning med mera - skulle åter kunna ta fasta på historia händelser. Statens konstråd, ISOF med flera kan ges roller i en sådan utveckling i samverkan med kommunerna, privata fastighetsägare med flera.
- Hembygdsrörelsen – kunna söka tillfälligt stöd för att lyfta fram företeelser på lokal nivå som fördjupar kanon.

Vidare borde svenska universitet involveras för att följa och utvärdera arbetet med kanon.

För Stiftelsen Örebro läns museum den 17 december 2025

Birgitta Johansen, Landsantikvarie och länsmuseumschef